

Egy igazi ajánlott olvasmány

Kiss Lajos István: *Állj, ki az?... Tovább! – A Kisfogháztól Sátoraljaújhelyig*

Magánkiadás, 2016

Gimnáziumi osztálytársam, Kiss Árpád, csak miután az óráközi szünetek diktálta együttlét barátsággá nemesült, árulta el nekem, hogy bátyja 1956 miatt börtönben ült. Évekkel később alkalom kínálkozott rá, hogy megismerjem. Talán a Torockó téri református parókián, ahol laktak. Szőrmentén a börtön is szóba került. Megjegyeztem, hogy a „nevelőtiszt” egy reggel diadalmasan újságolta neki, az ellenforradalmárnak, hogy Irakban igazi forradalom tört ki. Ebből arra következtettem, milyen patriarchális viszonyok uralkodhattak a tömlöcben, ha a börtöntiszt ideológiai örömét meg akarta osztani egy rabbal, akárha azzal a céllal is, hogy az általa képviselt és védelmezett eszme térhódítását bejelentve érzelmileg padlóra küldje „neveltjét”.

Ötvenöt-hatvan év múltán Kiss Lajos István megírta kihallgatásainak, elítélésének, börtönlétének történetét: a kádári megtorlás időszakáról szóló talán legjobb regényt. E minősítést a könyv *Sátoraljaújhely* című záró része hitelesítheti meggyőzően az olvasó számára. A „Kisfogház” című bevezető részben a kihallgató tiszttel, a magát „jó barátoknak” beállító „fehérhajúval” ismertet meg, aki humánus hunyorgással vesz szemmértéket a még fiatalkorú gyanúsított nyakáról azzal a céllal, hogy egy súlyosabb ügy célkeresztjébe állíthassa. Kiválasztásában az is szerepet játszik, hogy papgyerek, tehát a rábizonyítandó ellenforradalmi rémtetteket hatásosan tállalhatná a propaganda. Amikor szelíden halk figyelmeztető szavaival nem ér el semmit, ráküldi a „kosztosokat”. „Késő volt már nagyon, végére járt az éjszaka, még az ablakot sem csukták be, s így hajnalközeli

madárcsicsergés közepette folyt a dulakodás. Ebben a fázisban már kezd érzéketlenné válni az ember, eltompul a fájdalom – ez már a minden mindegy állapot. Védekezni sem érdemes. Megpróbáltam állva maradni, falhoz lapulni, de csak az ingem bánta. Így is, úgy is megkaptam, amit nekem szántak, legfeljebb valamivel kevesebbet, mert a végére csak ketten maradtak. Sikerült ugyanis összecuklanom egy jobbgyenes elől, s az a fejem fölött recscsent a falon” – olvashatjuk kihallgatásainak krónikájában.

A „fehérhajú” ismert a történeti irodalomban, s az író akár nevéen nevezhetné, ha nem tartana a család részéről egy esetleges személyiségjogi pertől. (Mert van úgy, hogy az áldozatot kevesebb jog illeti meg, mint a hajdani hóhért.) Kettejük párvialalából, ha többször félholtra verten is, a tizenöt és fél éves gyanúsított került ki győztesen. Azáltal is, hogy csak két és fél évre ítélik.

Közel egy évet a sátoraljaújhelyi fiatalkorúak börtönében kell letöltenie. Abban a börtönben, amelynek létezéséről ma a történészek se tudnak... Talán azért, mert az általa biztosított embertelen körülmények miatt az 1950-es évek végén nyom nélkül eltűntették.

A fiatal elítéltet két géppisztolyos fegyőr kísérte vonaton a határ menti börtönbe. Ezen a „rabúton” 1957 Mikulás-napján Kiss Lajos még átélhette annak a szolidaritásnak a felvillanását, amely 1956 magyar őszén világcsoda számba ment. Jó lenne ezt is olyan gyakran idézni, mint a Hősök terén tartott május 1-jei kádárlista nagygyűlés fotóit, a manapság is oly szívesen publikált dokumentumait a kajánul orszá-

gossá kinagyított meghunyászkodásnak. (A nagygyűlés szervezését „leleplező” történetbe Kiss Dávid közelmúltban megjelent könyve – *A munkásörtség története és előzményei* – enged bepillantást.) A külső Kőbánya vasútállomáson „az átellenben levő sarokban három »munkás külsejű« férfi beszélgetett. Óvatos, bizalmatlan képpel tekingettek a mi sarkunk felé. Kísérőim – két tömött bunda, pisztollyal, géppisztollyal kellően felszerelve, hamar felfigyeltek a gyanús tekingetőkre, óvatos mozdulatokkal »szerelvényt igazítottak«, s szorosan élém álltak minden váratlan eseményre felkészülve. Nem volt hiábavaló az óvatosság, mert az egyik férfi, idősebb súlyos léptű, kimérten és határozottan a mi sarkunk felé indult.

Hajnali szél csapkodta játékosan a városterem ajtaját, minden más, halk beszédfoszlány, csevegés elnémult, a szemek rámeredtek. Jött, csak jött felénk határozott kemény lépteivel, s most már tudom, amit akkor a kora hajnali órán didergő magányomban még nem tudhattam, hogy Ó volt az. A Dolgozó Nép maga amolyan szürkés kopott félkabátban. [...] Jött kemény lépteivel egyenesen felénk, a mi jól védett sarkunk felé, s ott hirtelen megállt.

– ...hoztam egy pakli cigarettát a srácnak. Átadhatom?” Mintha annak a két osztálynak, rétegnek képviselői találkoztak volna a Kádár-korszak kezdetét jellemző helyzetben, akik 1956 forradalmát megvívták: a munkásságé és a diákságé. Ilyen megrendítő élményben az elítélt gyerekeknek? fiatalembernek? a miskolci állomáson is része volt, ahol egy zöldkabátos asszonytól kapott pakli cigarettát, akinek férjére pár órával azelőtt kért halálos ítéletet az ügyész.

A tájékozatlan fegyőrök Sátoraljaújhegyen majdnem végzetes hibát követtek el. A vasútállomás közelében megkérdeztek két piros tányérsapkás diákat, merre kell a börtönbe menni. Az ifjú rab nemzedéktársai készségesen ajánlkoztak, hogy személyesen mutatják az utat. Mire a súlyos vaskapuig elértek, a piros tányérsapkások

szinte egész osztálya a nyomukban masírozott. Menetük zárójelenete egy életre beleégett e tragikus diadalút hőséneke emlékezetébe: „Erőtlen, kitörölhetetlen kép lett az utolsó pillanatokból is, mely nem képes fakulni. Éles és szemtelenül visszatérő, hiába múlik az idő. Arcukra csak rövid ideig emlékeztem, de ma is látom őket, amint az utca túloldalán állnak a fák alatt. Harminc-harmincötven – egy népe-sebb osztály talán, egykorúak. Hang nélkül állnak mozdulatlan – piros sapkáikon hófehér párna vastagodik. Hátuk mögött felsejlik a hajnali munkás külsejű alak és a zöld kabátos asszony, kinek sűrű, illatos hajában jó volt álomba szenderülni.”

Az író remek portrékban rajzolja meg a formálisan harminchárom évig, de mentálisan jóval tovább tartó Kádár-korszak beköszöntő börtön-korszakának jól látható, oszlopos támaszait: Baghira főtörzset, EMM hadnagyot, BEE hadnagyot, akiknek igazi nevük is ismeretes. Az általuk őrzött börtön kicsinyített mása a szovjet világrendbe 1956. november 4. után újból betagolt Magyarországnak, amelyet a hatvanas évek közepétől majd a legvidámabb barakkoknak fognak nevezni – fondorlatos módon. (Merthogy Lengyelországot is ugyanilyen fogalmakkal jellemzik.) A meghatározó különbség abból adódott, hogy az író rabtársainak gerincét nem lehetett úgy megtörni, mint a nagyvilág által cserben hagyott népet.

1956 őszének magasztos, ma már szinte felfoghatatlan ideáját legmegrendítőbben az intézetben nevelkedett s a börtönben ezért soha meg nem látogatott „félcigány” Becsei története örökíti meg. Miután az intézet 1956. október végére „megmagyarázhatatlan módon” kiürült, „bolyongott az üres szobákban, sokat beszélgetett a fiatal tanárral, aki egyszer csak magával vitte Pestre egy teherautó tetején. Felkelőknek szánt krumplival volt megrakva a teherautó, hideg volt, szúrós eső csapott a képükbe, de boldogok voltak. Kisebb csoport ült dideregve a zsákokon, olyanok, akik a saját szemükkel akarták látni az eseményeket.

[...] Néhány nap múlva a tanár úr fejlődéssel feküdt egy kórház fűtetlen, rideg folyosóján. Becsei ijedten kuporgott, s szinte felkiáltott izgalmában, amikor a fiatal tanár néhány pillanatra mégis felébredt. Gyönge mozdulattal magához intette, s néhány halk szót suttogott lassan, erőtlenül...

- Volt néhány szép napunk... és most fáradt vagyok... Nagyon fáradt...! Becsei tisztán értette a szavakat, de csak ezeket, mert ezeket még érthetően mondta. A többi, valami fontos üzenetet már nem értette, és azt sem, hogy kinek... Várt. Ült a jéghideg folyosón, csendesen, nézte a nyugodt, kisimult arcot, picinyke, kicsit gúnyos mosolyt a szája szegletében, és észre sem vette, mikor halt meg a tanár úr.

Néhány nap volt az egész... Semmiség. Alig kezdődött, máris vége. Félelem gyötörte, hogy mindez majd elmúlik nyomtalanul. [...] A körút tájékán egy pocsékká lövöldözött ház maradáka mellett szétaposított iskolatáskát talált, benne egy használható, alig megkezdett füzettel. Vona-

lassal. Néhány törött ceruza kínálkozott az íráshoz, és lázas buzgalommal nekiállt, hogy mindent lejegyezzen.

- »Volt néhány szép napunk« - 1956. november 7. - ezt írta címnek legfelülre. Kicsit meglepődött a dátumon, de folytatta. Gondosan leírt mindent, amivel a nagyvárosban találkozott, mindent, amit a tanár úrral átélt, mert az ő emlékét akarta megőrizni.

Nem sejtette, hogy a saját vádiratát írja lázas buzgalommal. Négy évet kapott krumplilopásért - s még szerencséje volt."

A könyv az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatásával a szerző magánkiadásában jelent meg, vonalkód nélkül. Nem tudom, így árusítható-e. Pedig jó volna, ha többek között a tizenhat-tizennyolc évesek is olvasnák azok történetét, akik tizenhat-tizennyolc évesen elkövetett történelmi tetteikért annak idején börtönt szenvedtek... És akiknek volt néhány szép napjuk...

Kovács István

Kubinyi Anna: Sár és arany (kender, 100x200 cm, 2001)

KOVÁCS ISTVÁN (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.